

מלכות שלמה בירושלים (ד) / בית ה' ובית המלך

וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת שְׁנֵי הַבְּתִימִים אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ (שם ט', י).

יש להעיר כאן על שתי נקודות:

- סדר הבנייה: קודם בית ה' ואחר כך בית המלך

- משכי הבנייה: בית ה' נבנה 7 שנים, ובית המלך – 13 שנה.

המדרש בפסיקתא רבתי 1 (שכבר הבאנוהו בשיעור 4 לשנה זו, "מדוע לא יכול דוד לבנות את בית ה' (חלק א)") מתייחס לשתי השאלות כאחת:

דבר אחר: 'חזית איש מהיר במלאכתו' (משלי כ"ב, כט) – זה שלמה, באיזה מלאכה? במלאכת בית המקדש. אתה מוצא כשבנה ביתו הוא בונה אותו לשלש עשרה שנה וכשבנה בית המקדש הוא בנה אותו לשבע שנים. ויהי מקץ עשרים שנה' וגו' (מ"א ט', י) וכן 'בשנה האחד עשר לירח בול' וגו' (שם ו', לח) 'ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה' (שם ז', א). מי ששומע שבנה ביתו לשלש עשרה שנה וביתו של הקדוש ברוך הוא לשבע שנים סבור שמא ביתו גדול היה משל הקדוש ברוך הוא, לאו, אלא שנתעצל בביתו ובביתו של הקדוש ברוך הוא לא נתעצל. ולא עוד אלא שהקדים כבודו של הקב"ה לכבודו. לכך נתן אומר לאביו 'האתה תבנה הבית' (ש"ב ז', ה) וכתב אחר 'לא אתה תבנה' (דה"א י"ז, ד), אמר לו: אתה הקדמת כבודך לכבודי, שמשראית עצמך יושב בבית ארזים תבעת בנין בית המקדש, ויאמר דוד אל נתן הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון א-להים יושב בתוך היריעה' (ש"ב ז', ב; דה"א י"ז, א). אבל שלמה מקדים כבודי לכבודו, 'ובשנה האחת עשרה לירח בול כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטיו' וגו' (מ"א ו', לח) ואחר כך 'ואת ביתו בנה שלמה' (שם ז', א). ולפי שנזדרז במלאכת המקדש זכה להתייחד עם המלכים הצדיקים.

המדרש קובע כי שלמה, בניגוד לדוד, הקדים את כבוד ה' לכבודו בכך שבנה את בית ה' לפני ביתו, וכי ההבדל במשך הבניין נובע מכך ששלמה התעצל בבניין ביתו אך הזדרז בבניין בית ה'. בעקבות מדרש זה הלכו ראשונים רבים (ראה למשל רש"י ומצודת דוד על מ"א ז', א).

מעניין שהמדרש כותב כי בית המלך לא היה גדול מן המקדש, ומצודת דוד אף מרחיק לכת עוד יותר וטוען כי המקדש היה "גדול להפליא יותר מביתו". ואולם, מפשט הכתובים על מספר המבנים במלכות של "בית המלך" ועל ממדיהם עולה תמונה שונה לחלוטין. הבה נשווה לדוגמה את מידותיו של בית ה' עם מידותיו של אחד ממבני בית המלך – בית יער הלבנון: בית ה' – 60 אמה (או 70 אמה בתוספת 10 האמות של האולם) אורכו, 20 אמה רוחבו ו-30 אמה קומתו (מ"א ו', ב); ואילו בית יער הלבנון גדול הרבה יותר – 100 אמה אורכו, 50 אמה רוחבו ו-

לאחר שעסקנו במבנה בית ה' וסקרנו את פעולותיו של שלמה לבניינו, נדון בשיעור זה ביחס בין בית המלך לבית ה'. שלמה המלך יזם מפעלי בנייה רבים ביותר בארץ ישראל כולה ובירושלים בפרט, אך גולת הכותרת הייתה בית ה' ובית המלך בירושלים. באופן מפתיע מתוארים שני מבנים אלו כמכלול אחד, הנבנה ברצף מבחינת המקום והזמן. בשיעור זה ברצוננו לעמוד על משמעות הקשר בין שני המבנים.

א. תיאור המבנים כמכלול אחד

הסדר והמבנה הפנימי של פרקי המקדש במ"א הוא כדלהלן:

ו', א-י	המבנה החיצון של בית ה'
ו', טו-לח	פנים הבית
ז', א-יב	מבני בית המלך
ז', יג-נא	כלי הנחושת שבמקדש
ח'	חנוכת בית ה' ותפילת שלמה

מדוע מפצל הכתוב את תיאור בית ה' ומציב בתווך, בין תיאור הבית עצמו (חוץ ופנים) לבין תיאור כלי הנחושת, את תיאור מבני בית המלך? אין כל ספק שכוונת הנביא להצביע על הקשר המיוחד בין שני הבתים ולהציגם כמכלול אחד. הכתוב כורך את שני הבתים יחדיו בכמה וכמה פסוקים נוספים (מ"א ג', א; ט', א; י, טו; י', יב; דה"ב א', יח; ז', יא; ח', א; ט', יא), ומעניין במיוחד ניסוח זה:

וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְבָנוֹת בֵּית לְשֵׁם ה' וּבֵית לְמַלְכוּתוֹ

(דה"ב א', יח).

הכתוב מציג יחידה אחת הכוללת שני בתים – בית למלך מלכי המלכים ובית למלך בשר ודם – ושניהם קשורים ומחוברים: המלכות הארצית צריכה להיות קשורה למלכות ה', ולכן צריך ארמון המלך להיות קשור לארמונו של מלך מלכי המלכים.

ב. זמני הבניין והחנוכה – היחס בין בית המלך ובית ה'

1. מועדי הבנייה ומשכה

הכתוב מגדיר במדויק את מועד בנייתם של שני הבתים:

בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית יָסַד בֵּית ה' בְּיָרַח זו. וּבְשָׁנָה הָאֶחָת עֶשְׂרִי בְּיָרַח בּוֹל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי פְּלֵה הַבֵּית לְכָל דְּבָרָיו וְלְכָל מִשְׁפָּטוֹ וַיִּבְנֶהוּ שִׁבְעַת שָׁנִים. וְאֶת בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת כָּל בֵּיתוֹ (מ"א ו', לז - ז', א).

במקום אחר מסוכם משך בניינם של שני הבתים יחדיו:

ג. מיקום בית המלך ביחס לבית ה'³

מיקומה של קריית המלכות אינו מפורש בכתוב, אך ניתן ללמוד עליו מכמה מקראות. כמה כתובים מלמדים שהר המוריה ובית המקדש גבוהים מבית המלך:

וַיִּרְדּוּ אֶת הַמֶּלֶךְ מִבֵּית ה' וַיָּבֹאוּ דֶרֶךְ שַׁעַר הַרְצִיִּים בֵּית הַמֶּלֶךְ
(מל"ב י"א, ט).

וַיֵּלְכוּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ בֵּית ה' וַיֵּשְׁבוּ בְּפֶתַח שַׁעַר ה' הַחֲדָשׁ
(ירמיהו כ"ו, י).

מצד שני מעידים כתובים אחרים שבית המלך גבוה מעיר דוד (הכתובים מתייחסים לביתה של בת פרעה, אך כפי שנראה להלן, בית זה היה חלק ממכלול מבני בית המלך):

אֶךְ בַּת פְּרָעָה עֲלְתָה מְעִיר דָּוִד אֶל בֵּיתָהּ אֲשֶׁר בָּנָה לָהּ
אֶז בָּנָה אֶת הַמְּלוּא
(מל"א ט, כד).

וְאֵת בַּת פְּרָעָה הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה מְעִיר דָּוִד לְבַיִת אֲשֶׁר בָּנָה לָהּ
(דה"ב ח', יא).

לאור זאת מסתברת ההנחה שבית המלך נמצא על הגבעה המזרחית של העיר, בין הר המוריה ובית ה' שעליו לבין עיר דוד.⁵ מיקום זה הולם את הכתוב "ויהי ישעיהו לא יצא חצר [כתוב: העיר] התיכנה" (מל"ב כ, ד), שעל פיו אזור בית המלך נמצא במיקום תיכון: מצפונה המקדש, ומדרומו – עיר דוד.

פירוש זה מוצא את אישורו גם בנבואתו הקשה של יחזקאל:

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֵּן אָדָם אֶת מְקוֹם כְּסָאֵי וְאֵת מְקוֹם כְּפֹת רִגְלֵי אֲשֶׁר אֲשַׁפֵּן שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וְלֹא יִטְמְאוּ עוֹד בְּיַת יִשְׂרָאֵל שֵׁם קְדוֹשֵׁי הַמָּה וּמְלִכֵיהֶם בְּזוּזָתָם וּבְפִגְרֵי מְלִכֵיהֶם בְּמוֹתָם. בְּתֵתָם סָפָם אֶת סָפֵי וּמְזוּזָתָם אֲצִל מְזוּזָתַי וְהִקִּיר בְּיָנַי וּבִיגִייהֶם וְטִמְאוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשֵׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְאָכַל אֶתֶם בְּאֶפֶי. עֲתָה יִרְחֲקוּ אֶת זְנוּתָם וּפִגְרֵי מְלִכֵיהֶם מִמְּנֵי וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם
(יחזקאל מ"ג, ז-ט).

אין ספק שמתוארת כאן סמיכות גדולה של בית המלך לבית המקדש, על המשמעות הרוחנית השלילית שיש לה כאשר המלכים מטמאים בתועבותיהם את בית המקדש הסמוך.⁶

יחסי המיקום הללו יוצרים מבנה מדורג, המשתקף הן במציאות הגאוגרפית – בית המלך נמצא בתווך, בין העיר ובין המקדש – הן במציאות הטופוגרפית: בית המלך גבוה מעיר דוד ונמוך מבית ה'. מבנה טופוגרפי זה מלמד על המשמעות הרוחנית האידיאלית של המלכות. כבר בבחירת המלך נאמר:

30 אמה קומתו (שם ז, ב). ובל נשכח כי מלבד בית יער הלבנון כלל מכלול בית המלך גם מבנים נוספים, כגון בית שלמה וביתה של בת פרעה. נמצאנו למדים שעל פי פשטי המקראות גדולים מבני בית המלך הרבה יותר מבית ה'.

לאור זאת נוכל לפרש את משכי הבנייה השונים גם בדרך אחרת: אמנם שלמה החל בבניין בית ה', ודבר זה ודאי לשבח הוא, אך הוא השקיע בבניין ביתו זמן רב יותר משום שמכלול בנייניו היה גדול ומפואר יותר.

2. זמן חנוכת הבית

להלן ננסה לדון מתי נחנך הבית, תוך התבססות על ההנחה שסדר הכתובים תואם את הסדר הכרונולוגי של המאורעות.

כבר ראינו לעיל כי סדרם של פרקי בית ה' כך הוא: המקדש (פרק ו'), בית המלך (ז', א-ב), כלי הנחושת (ז', יג-נא), חנוכת בית ה' ותפילת שלמה (ח'). בתחילת פרק ט' נאמר:

וַיְהִי כְּכֹלֹת שְׁלֹמֹה לְבָנוֹת אֶת בַּיִת ה' וְאֵת בֵּית הַמֶּלֶךְ
וְאֵת כָּל חֶשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת
(מל"א ט, א).¹

ובהמשך אותו פרק:

וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת שְׁנֵי הַבָּתִּיִּים אֶת בַּיִת ה' וְאֵת בֵּית הַמֶּלֶךְ
(שם, י).

מסדר זה עולה כי חנוכת בית ה' לא נערכה בתום שבע שנות בניינו כי אם בתום עשרים שנות בניין בית ה' ובית המלך כאחד.

ראיה נוספת לכך שבית ה' נחנך רק לאחר השלמת בניין בית המלך יש בתאריכי הבניין והחנוכה. בניין בית ה' הושלם בשנה האחת עשרה בירח בול (מרחשוון), אך החנוכה הייתה רק בחודש תשרי. המבקש לטעון כי בית ה' נחנך בתום בנייתו יצטרך להסביר אפוא את אחד עשר חודשי ההמתנה בין השלמת הבניין לבין החנוכה. לפי הצעתנו, לעומת זאת, הדברים מובנים, שהרי באמת נדרשה המתנה של שלוש עשרה שנה, עד תום בניין בית המלך.²

עיכוב חנוכת בית ה' עד לאחר השלמת בניין בית המלך נובע ללא ספק מהיות שני הבתים מכלול אחד משותף, המשקף את היות מלכות ישראל אמצעי לגילוי מלכות ה' בעולם (כנאמר "וישב שלמה על כסא ה' למלך", דה"א כ"ט, כג) ואת הסמיכות המהותית בין שתי המלכויות: כוחה וסמכותה של מלכות בשר ודם, כל עצמם לא באו לה אלא מאת הקב"ה, לפיכך אין היא יכולה להתקיים במנותק ממלכות ה', ואין בית המלך יכול להיבנות אלא ביחד עם בית ה'.

3 ראה מפה מצורפת.

4 בדעת מקרא על הפסוק "הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב" (תהילים מ"ח, ב-ג) מובא פירוש כי הר ציון הוא הר המוריה, השוכן מצפון לעיר דוד.

5 ואכן, בחפירות הכותל הדרומי נתגלו שרידים של מבני בית שער ומחסנים ובהם כלים עם שרידי כתובת בכתב העברי הקדום "לשר האר" (שניתן להשלימה: 'האופים' או 'האורות' או 'האוצר'). מבנים אלו מיוחסים למאה ה-9 לפנה"ס, והם חלק ממכלול בנייני בית המלך.

6 וזו הסיבה להפרדה הגאוגרפית הברורה בין המקדש ובית המלך במקדש יחזקאל.

1 ניסוח דומה, המתאר אף הוא את השלמת בניינם של שני הבתים כאחד, מופיע במקבילה בדה"ב ז', יא.

2 בשיעור 10 לשנה זו בחנו את העניין מהיבט מעט שונה והתייחסנו למשמעות החנוכה בתשרי דווקא.

ואולם הכסא אשר ישפט שם אדם המשפט עשה וספון בארז מהקרקע עד הקרקע.

וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם כמעשה הזה היה.

ובית יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה.

כל אלה אבנים יקרת כמדת גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הטפחות ומחוץ עד החצר הגדולה. ומסד אבנים יקרות אבנים גדולות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות. ומלמעלה אבנים יקרות כמדות גזית וארז.

וחצר הגדולה סביב שלשה טורים גזית וטור פרתת ארזים ולחצר בית ה' הפנימית ולאולם הבית.

תיאורי המבנים שתומים, והכתוב גם אינו מספק מידע על היחס הגאוגרפי והארכיטקטוני ביניהם. מן הכתובים עולות שלוש אפשרויות: א. אולם העמודים, האולם שלפניו ואולם המשפט הם חלקים שונים של בית יער הלבנון (ויש כאן אפוא כלל ואחריו פרט); ב. שלושת האולמות הם מכלול אחד, ובית יער הלבנון הוא מבנה נפרד; ג. ארבעת המבנים עומדים כל אחד לעצמו. בגלל החצר הגדולה המקיפה סביב, מסתבר שיש כאן מכלול אחד, כאחת משתי האפשרויות הראשונות.⁸ לא נוכל לדון כאן בכל מערך המבנים הזה, ונסתפק בציון נקודות עיקריות באשר למבנה המרכזי שבו: בית יער הלבנון.

ב. בית יער הלבנון – צורתו ותפקידו

יונתן בן עוזיאל מתרגם "בית מקרת מלכיא", כלומר: מעין בית קיץ למלכים (מעין מה שמוזכר בעמוס ג', טו). במל"א י' נאמר:

ויעש המלך שלמה מאתים צנה זָהָב שְׁחוֹט שֵׁשׁ מְאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל הַצִּנָּה הָאֶחָת, וְשָׁלֹשׁ מְאוֹת מְגִנִּים זָהָב שְׁחוֹט שְׁלֹשֶׁת מְנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל הַמִּגֵּן הָאֶחָת, וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית יַעֲר הַלְּבָנוֹן... וְכָל כְּלֵי בֵּית יַעֲר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוֹר
(מל"א י', טז-כא).

סביר להניח שצינות הזהב ומגני הללו נועדו לנוי ושימוש בטקסים (ראה גם מל"א י"ד, כה-כח). גם את מה שנאמר במצור סנחריב "ותבט ביום ההוא אל נשק בית היעור" (ישעיהו כ"ב, ח) ביארו המפרשים במקום על מגנים וצינות אלו, שחזקיהו חש להשתמש בהם למלחמה.

באשר לפרטי המבנה וצורתו, לא נוכל להתייחס כאן לכל המונחים והתיאורים שבכתוב ולשיטות הראשונים הרבות, ונצייין רק כמה עובדות העולות מפירושי רוב הראשונים.

בפשטות קרוי המבנה על שם עמודי הארזים הרבים שהיו בו. וכך מפרש מצודת דוד:

כן היה נקרא כי לפי רוב העמודים שעמדו בה היה נראה כיער המרובה באילנות, או שבנהו במקום יער

שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו (דברים י"ז, טו).

כלומר, שני גורמים שותפים בהמלכת המלך: בחירתו על ידי הקב"ה וקבלתו על ידי העם.⁷ על התנהגותו של המלך בתפקידו מצווה התורה בהמשך:

והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד לראות את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם
(שם, יח-ט).

ומפרט הרמב"ם:

בעת שישב המלך על כסא מלכותו... כותב שני ספרי תורה, אחד מניחו בבית גזיו... והשני לא יזוז מלפניו... יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא כנגדו שנאמר 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו' (משנה תורה הלכות מלכים פ"ג ה"א).

ודוק: מדברי הרמב"ם עולה כי החיוב לשאת את ספר התורה תמיד אינו רק חיוב פרטי; זהו חלק מתפקידו של המלך – לבצע את משימות המלכות (כגון מלחמה או ישיבה בדין) לאור התורה, מתוך מגמה כללית לאחד את העם תחת מלכותו ולהנהיגם לקיום ממלכתו של התורה.

מיקומו של בית המלך מתחת למקדש ומעל לעיר מסמל את תפקיד המלכות כאמצעי לאיחוד העם ולהנהגתו בדרך התורה והמצוות. כשם שחייב המלך ליקח עמו את ספר התורה לכל מקום שילך, כך גם סמוך ביתו לבית ה', כדי שיזכור בכל עת את מקור סמכותו – בית ה' – מחד גיסא, ואת מחויבותו כלפי העם, המיוצג בעיר שמתחת לביתו, מאידך גיסא.

ד. מבני בית המלך וההקבלה לבית ה'

א. מכלול מבני בית המלך (מל"א ז', א-יב)

וְאֵת בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת כָּל בֵּיתוֹ:

וַיִּבֶן אֶת בֵּית יַעֲר הַלְּבָנוֹן מֵאֵה אַרְבָּו וְחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחֵב וְשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עֲמוּדֵי אַרְזִים וְכִרְתוֹת אַרְזִים עַל הָעֲמוּדִים. וְסָפֵן בְּאֶרְזֵי מִמַּעַל עַל הַצִּלְעֹת אֲשֶׁר עַל הָעֲמוּדִים אַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁה, חֲמִשָּׁה עֶשֶׂר הַטּוֹר. וְשִׁקְפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמְחֻזָּה אֶל מְחֻזָּה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים. וְכָל הַפְּתָחִים וְהַמְזוּזוֹת רְבָעִים שִׁקְף וּמוֹל מְחֻזָּה אֶל מְחֻזָּה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים.

וְאֵת אוֹלָם הָעֲמוּדִים עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אַרְכוֹ וְשְׁלֹשִׁים אַמָּה רָחֵב

וְאוֹלָם עַל פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעַב עַל פְּנֵיהֶם.

7 הדבר בולט במיוחד אצל שני המלכים הראשונים, דוד ושאלו: שניהם הומלכו תחילה על ידי נביא בשליחות הקב"ה, ואז שבו והומלכו על ידי העם, המקבל עליו את המלך שבחר ה'. וכן אנו מוצאים אצל שלמה (דה"א כ"ט, כב).

8 מבין שתיהן נראית יותר האפשרות השנייה, שכן תיאור בית יער הלבנון בתחילת הפרק נראה מפורט ומלא, ואין בו כל אזכור לשלושה אולמות המצויים בפנים הבית.

ג. ההקבלה בין מבני בית המלך ובין המקדש

כאמור, התיאור של מבני בית המלך אינו מפורט דיו לצייר תכנית מסודרת של היחס בין המבנים השונים, ונעיר כאן רק על כמה נקודות משותפות לבית המלך ולבית ה'.

לפי ההבנה שאולם העמודים, האולם שלפניו ואולם המשפט הם מכלול אחד (בין אם כולם חלק מבית יער הלבנון ובין אם לאו), תיתכן הקבלה בין תכניתו של מכלול זה ובין תכניתו של בית ה': אולם העמודים מקביל להיכל; האולם שלפניו, שבחזיתו עמודים, מקביל לאולם, שגם בחזיתו יש שני עמודים – יכן ובוועז; ושני המבנים מצויים בתוך חצר גדולה. את ההקבלה משלים "אולם הכסא אשר ישפט שם, אולם המשפט" (מ"א ז', ז), התופס, על פי הכתובים, מקום חשוב בחלקו הפנימי של ארמון המלך; תיאור זה רומז למקראות כמו "ואראה את ה' ישב על כסא רם ונשא" (ישעיהו ו', א) או "ישבת לכסא שופט צדק" (תהילים ט', ה), והוא מקביל את אולם המשפט במקומו ובעניינו לדביר (אלא שבאולם המשפט ממלא את החלל כס המשפט, ואילו בדביר ממלאים אותו הארון והכרובים).

הקבלה זו, אם נכונה היא, תובן לאור מרכזיותו של יסוד הצדק במהותה של המלכות וההקבלה בין הצדק והמשפט במלכות ה' לבין הצדק והמשפט הנדרשים ממלכות בשר ודם (ראה שיעור 7 לשנת תשס"ה, "ירושלים עיר הצדק והמלכות"). מלך מלכי המלכים, המלך המשפט, יושב על כיסא מלכותו בבית קודשי הקודשים, ומבין שני הכרובים יוצאים תורה ומשפט לעולם (ראה שמות ל"ה, כב; במדבר ז', פט), לקיים מה שנאמר "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם" (ישעיהו ב', ג; מיכה ד', ב); ובמקביל (ולהבדיל!) יושב שלמה, מלך בשר ודם, באולם המשפט, החדר הפנימי של ארמונו, ומוציא משם משפט לאור. ושוב: מקומם של אולם הכיסא ושל בית המלך כולו למרגלות כיסא מלכות ה' צריך שישפיע על הדרך שבה דן המלך את העם.

גם בסגנון הבנייה יש הקבלות רבות בין שני הבתים. במ"א ז', יב קושר הכתוב במפורש בין שניהם: "וחצר הגדולה סביב שלשה טורים גזית וטור קרתת ארזים ולחצר בית ה' הפנימית ולאולם הבית". והקשר ההדוק שב ומודגש בכמה וכמה לשונות דומים בבית יער הלבנון ובבית ה': ספון בארז, שקופים, אולם העמודים, שלושה טורים גזית, טור כרותות ארזים.

ה. משמעות ההקבלות

סקרנו עד כה היבטים שונים של הקשר ההדוק בין בית ה' ובית המלך: תיאורם בפסוקים כמכלול אחד; בנייתם ברצף ועיכוב חנוכת בית ה' עד לסיום בניין בית המלך; מיקומו של בית המלך למרגלות בית ה'; וההקבלות הברורות בתיאור בכתובים, בסגנון הבנייה ובתכנית המבנים.

מה באו הקבלות אלו ללמדנו?

אין ספק שיש כאן הקבלה בין ביתו של מלך מלכי המלכים לבין ביתו של מלך בשר ודם, הקבלה המשקפת את העיקרון שמלך בשר ודם צריך להידמות לקב"ה, וששלטונו עלי אדמות צריך להיות מעין בבואה של שלטונו של מלך מלכי המלכים (וכדברי הזוהר (בראשית דף קצ"א) "מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא").

הלבנון כי היה מנהג המלכים בזמן ההוא לבנות להם בית ביער להתקדר שם בימי הקיץ ועשויה היא בחלונות מרובים להכניס שם האויר.

אברבנאל מביא את פירושו של יוסף בן גוריון, שלפיו נחלק המבנה הגדול לשתי קומות וכלל מדורים שונים, לכל אחד מהם תכלית אחרת:

והיו בו שני מיני וסדרי דירות, אחת למטה ואחת למעלה, ובכל דירה מהם היו חדרים הרבה.

בדירות התחתונות היו כל הכלים ועושר כבוד מלכות המלך ואוצרותיו בסידור מופלא. בבית אחד היו הבשמים מכל מיני מאכל וריח יקרים ומשובחים, ובבית אחר היו כל כלי זין מברזל, זהב ומכסף אשר עשה שלמה לכבוד ולתפארת, ובבית נוסף היו כל כלי המשקה שעשה שלמה זהב, ובבית אחר מלבושי המלך, וכן בשאר הבתים היו שם עניינים מתחלפים.

ובדירות העליונות היו כל ארבעה חלוקות כפי הטורים אשר זכר הכתוב, ובהם כפי הסידור היו מדור המלך וישיבתו וישיבת משרתיו ובית העצה ושם יבואו השרים ורוזנים נוסדו יחד ושם היו בתים המיוחדים לאכול ולשתות ולשכב ולשבת שם.

יש להדגיש את הדמיון בין השם "בית יער הלבנון", שנקרא כך בוודאי על שם ארזי הלבנון וברושי שמהם נבנה, לבין דרשתם של חז"ל בכמה מקומות (ברכות מח ע"ב, גטין נו ע"ב ועוד) כי בית המקדש נקרא לבנון (וראה על כך בשיעורנו הקודם). אמנם אין ספק שהארזים והברושים הובאו מן הלבנון הן לבניין בית ה' הן לבניין בית המלך, אך מכל מקום יש בהקבלה בין השמות כדי להצביע גם כן על הקשר והדמיון בין הבתים. ומעניין בהקשר זה פירושו החדשני של רלב"ג (על מ"א ז', ב), הקושר את כינוי המקדש "לבנון" לסמיכותו לבית יער הלבנון: "ואחשוב שיער לבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא לבית מקדש לבנון".

לפני בית יער הלבנון, כמבוא לו, ניצב אולם העמודים. ונחלקו המפרשים בביאור מה שנאמר על אולם זה "ואולם על פניהם ועמדים ועב על פניהם", אם מדובר באותו אולם או שמה באולם נוסף, ואם כן, מה פירוש המילה "עליהם": האם האולם הנוסף היה מעל אולם העמודים (רש"י), או שמה לפניו?

נגה הראובני⁹ מציע כי בית יער הלבנון תוכנן באופן מתוחכם, אשר נועד להדהים את המשלחות הדיפלומטיות והמסחריות שבאו לבקר אצל שלמה ולקבוע בלבן רושם בל יימחה של תפארת ירושלים, גדולתה ועושרה. לטענתו, הבית נבנה באופן שיצר אצל המבקר רושם שהוא נכנס לתוך יער: העמודים עוצבו בצורת עצים של ממש, וחוברו אליהם כרותות ארזים – ענפים כרותים שהשלימו עיצוב זה; והאולם כולו הוקף מכל צדדיו במחזות – מראות ששיקפו את העמודים דמויי-הארזים ויצרו אצל המתבונן אשליה של יער אינסופי.

לְפָנֶיךָ בְּנֵי אֱהֲרֹן הַמְקַדְּשִׁים לְהַקְטִיר צֶאֱמָן מִן הַמִּקְדָּשׁ
 כִּי מַעֲלֶת וְלֹא לָךְ לְכָבוֹד מֵה' אֱ-לֹהִים. וַיִּזְעַף עֲזָרְיָהוּ
 וּבְיָדוֹ מִקְטֶרֶת לְהַקְטִיר וּבְזַעְפוֹ עִם הַפְּהִינִים וְהַצְרַעַת
 זָרְחָה בְּמִצְחוֹ לִפְנֵי הַפְּהִינִים בְּבֵית ה' מֵעַל לְמִזְבֵּחַ
 הַקְטֶרֶת. וַיִּפֹּן אֱלִיזָרָה לְהִנָּחֵם הָרֹאשׁ וְכָל הַפְּהִינִים
 וְהִנֵּה הוּא מִצְרַע בְּמִצְחוֹ וַיִּבְהַלְהוּ מִשָּׁם וְגַם הוּא נִדְחַף
 לְצִאֵת כִּי נָגְעוּ ה' (דה"ב כ"ו, טז-10)

1. בית ה' ובית המלך אצל שלמה

ראינו עד עתה כי מיקומו של בית המלך מעל העיר ולמרגלות
 בית ה' יכול לבטא את אידאל המלכות של התורה, אך יש בו
 גם סיכון גדול מאוד אם אין המלך עושה את רצון ה'.¹⁰

מה קרה אצל שלמה? האם ביטא הבית שבנה את הסיכוי
 הגדול, או שמא את הסיכון הגדול? דומני כי ביתו של שלמה
 נוטה יותר לצד הסיכון, בגלל צירוף כמה עובדות:

- גודלו העצום של מכלול מבני בית המלך יחסית לגודלו של בית ה';
- הקרבה העצומה בין מבני בית המלך ובין בית ה', ההופכת את המכלול כולו למעין יחידה אחת, שבית ה' 'נבלע' בה בגלל קוטנו היחסי;
- לפי פרשנותם של חז"ל, המילוא (ראה מ"א ט', טו, כד; "א, כז) היווה שטח חיץ בין העיר והמקדש, ולא מבוא המחובר ביניהם (לעניין המילוא יוקדש בע"ה שיעור בפני עצמו).

נבואתו הקשה של יחזקאל (מ"ג, טז-17) על מלכי יהודה נאמרה
 אמנם בסוף ימי הבית הראשון, אך דומה שביקורתו חלה על
 המקום מראשית בנייתו:

בְּתֵתָם סִפִּים אֶת סִפֵּי וּמְזוֹתָם אֶצֶל מְזוֹתַי וְהִקִּיר בְּיָנַי
 וּבִינֵיהֶם וְטָמְאוּ אֶת שָׁם קִדְּשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ
 וְאָכְלוּ אֶתֶם בְּאֶפֶי.

פסוק זה נתקיים כבר מימי שלמה, מאז החל לשאת נשים
 נכריות, בנה במות לעבודה זרה והרבה לו כסף וזהב, סוסים
 ונשים. בשיעור הבא נדון בע"ה בגורמים לנפילתו של שלמה.

10 היחס בין מלך וכוהן גדול הוא סוגיה מעניינת ורחבה, שלא נוכל לדון בה במסגרת זו. נסתפק כאן רק ברשימה תמציתית של ההלכות הרבות המבטאות את ההקבלה בין הכוהן הגדול, המופקד על רשות חיי הנצח של עם ישראל, ובין המלך, המופקד על רשות חיי השעה של העם: שניהם בחירי ה'; לשניהם בגדי כבוד ותפארת המעידים על שררתם; לשניהם נזר (ציץ או כתר); שניהם נמשחים בשמן המשחה; תפקידם עובר בירושה, ככל שררה; דיני כבוד כוהן גדול מקבילים לדיני כבודו של מלך בשר ודם; שניהם שופטים את העם; ושניהם אחראים להשליט את התורה בישראל.

11 הבית שבנה לעצמו דוד היה ככל הנראה בתוך העיר, סמוך למצודה שבחלקה הגבוה של העיר, כפי שמנסה אילת מזר ("שרידי ארמון דוד המלך בירושלים – מחקר בארכאולוגיה מקראית", בתוך: חידושים בחקר ירושלים – דברי הכנס השני) להוכיח על פי ראיות מן המקרא, היגיון טופוגרפי ושרידים ארכאולוגיים. בחפירות שערך מזר במרכז המבוקרים של עיר דוד בשנת תשס"ה נתגלו שרידים מרשימים של מבנה ציבור מימי דוד ושלמה, שייטכן מאוד כי הוא קשור לביתו/ארמונו של דוד המלך. לענייננו, מכל מקום, מבטא מיקום הארמון בתוך העיר את ענוותנותו של דוד, את תחושת שייכותו לעם, ואת השקפת עולמו כי המלך הוא נציג העם: אמנם מורם מעם, אך חלק ממנו.

אלא שהקבלה זו עצמה יכולה להוביל את המלך לשני מהלכים הפוכים ביחסו אל הקב"ה. מחד גיסא, יכולה היא להביא לתחושה של קרבת א-לוהים גדולה וליראת שמים, המחייבת התנהגות בדרך התורה והמצוות. אז יראה המלך את ביתו כחוסה בצלו של המקדש, ואת עצמו – ככלי שרת לעשות את רצונו יתברך ולגלות את מלכותו בעולם (בדומה לציווי על המלך לשאת עמו תמיד ספר תורה). במובן זה מייצגת ההקבלה בין הבתים את הקשר ההדוק שחייב להתקיים בין המלכות (ובפרט מלכות בית דוד) למקדש, על מנת שהמקדש יאציל מקדושתו על המלכות.

ואולם, ההקבלה בין שני הבתים עלולה גם להביא את המלך לתחושה הפוכה: שהוא דומה למלך מלכי המלכים ומקביל לו, ושיש לו כוחות ועצמה דומים המאפשרים לו שלטון בלא מצרים. באופן זה שוב אין הקרבה מבטאת את התפיסה שמלכות בשר ודם חוסה בצלה של מלכות שמים כי אם את ההפך: שהיא מקבילה למלכות שמים ויכולה להוות לה מעין תחליף. ביקורתו של יחזקאל (מ"ג, טז-17) מתייחסת בבירור לאותם מלכים שבחרו באפשרות השנייה וטימאו במעשיהם את המקדש.

נמצאנו למדים שסמיכות המקום כשלעצמה יכולה להתפרש הן לטובה הן לרעה: יש בה סיכוי גדול, שכן היא מאפשרת קרבה מהותית ועניינית בכל הנהגתו של המלך; אך בה במידה טמון בה גם סיכון עצום – שהמלך יראה עצמו כניצב בצד הקב"ה כביכול, וכך ישלוט בעם מעמדת כוח לא-ראויה מצד אחד, ומצד שני יגרום חילול ה' נורא אם מעשיו אינם ראויים. בפרק האחרון של השיעור נבחן כיצד מתייחסת הנבואה למלכות שלמה בהקשר זה. אך קודם לכן נביא כאן כדוגמות שני מקרים שבהם הביאה הקרבה הזאת לטשטוש היחס הראוי בין מלך בשר ודם למלך מלכי המלכים.

אצל מספר מלכים חוזרת התופעה של שימוש באוצרות בית ה' לריצוי מלכים זרים. כך עשה רחבעם בבוא שישק מלך מצרים (מ"א ז', כה-כו); כך נהג אסא במלחמתו עם בעשא (שם ט"ו, יז-טז); כך אצל חזקיהו עם בוא סנחריב (מ"ב י"ח, יד-טו); ועוד. מעשים אלו מבטאים את תחושתו של המלך כי הוא מושל במקדש ובאוצרותיו ורשאי לעשות בהם כבתוך שלו, ומסתבר מאוד שתרמו לתחושה זו הקרבה הפיזית והנגישות הגדולה.

במקרים קיצוניים לא הסתפק המלך בשימוש באוצרות ופירק למטרותיו חלקים מבית ה' ממש. כדבר הזה אנו מוצאים אצל אחז, שעשה זאת למטרות של עבודה זרה לכל דבר – לשים בבית ה' מזבח לאלוהי דמשק (השווה דה"ב כ"ח, כג עם הניסוח המרומז במ"ב ט"ז, יז-יח) – ולהבדיל אצל חזקיהו (מ"ב י"ח, טז), שעשה זאת למטרות המלכות גרידא.

מקרה נוסף הממחיש באופן קיצוני את הסכנה הגדולה שבפרשנות מוטעית של קרבת בית המלך לבית ה' הוא כניסתו של המלך עוזיהו להקטיר קטורת, המלמדת על טשטוש גדול בהבנת המקום והסמכות המוקצים למלך ובהבנת מגבלותיו:

וּכְחִזְקוֹתָו גָּבַהּ לְבוֹ עַד לְהִשְׁחִית וַיַּמְעַל בַּה' אֱ-לֹהֵיו וַיָּבֵא
 אֶל הַיֵּכָל ה' לְהַקְטִיר עַל מִזְבֵּחַ הַקְטֶרֶת. וַיָּבֵא אַחֲרָיו
 עֲזָרְיָהוּ הַכֹּהֵן וַעֲמֹו פְּהִינִים לְה' שְׂמוֹנִים בְּנֵי חֵיל. וַיַּעֲמְדוּ
 עַל עֲזָרְיָהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא לָךְ עֲזָרְיָהוּ לְהַקְטִיר לְה' כִּי

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ו *
* עורך: בעז קלוש *

* *
* בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
